

Er bestaan geen grenzen in de provincies van de geest. En zo staat de cultuurpessimist ons vandaag nader dan twintig jaar geleden.

Wanneer we daarom uitsluitend gelijk en ongelijk gaan afwegen met een gewichtig gezicht als een kruidenier in Kleio's grutterswinkel slaan we een zielig figuur.

De discrepantie, het conflict tussen de voortdurende veranderingen in de wereld en het eigen normbesef, waar Huizinga's cultuurpessimisme uit voortkwam, is alszodanig bovendien een eeuwig actueel gegeven. Slechts de olifanthuidigen hebben er geen last van. En wanneer we ons daarom opnieuw in Huizinga's cultuur- en normbesef verdiepen, dan is de conclusie, dat we hier een wereld binnen treden, die nu eenmaal als herfsttij der burgerlijke cultuur voorbij is, want schamel. Want misschien is niets voorbij, voorzover we het ontdoen van het onwezenlijke.

En misschien voelen we, als we via Huizinga met die wereld in aanraking komen, dat er incens zenuwen gaan trillen waarvan we helemaal vergeten waren dat we ze nog bezaten. Hierin ligt het grootste en zinnigste plezier, dat een confrontatie met figuren uit het verleden verschaft. Waarbij ook onheilsprofeten weer kunnen veranderen in andragogen.

Zowel het voorgaande artikel als het volgende artikel zijn eerder verschenen in het Cultureel Supplement van het NRC Handelsblad van 1 december 1972. Wij zijn zowel de redactie van het Cultureel Supplement als Prof. dr. von der Dunk als de Heer H. Redeker erkentelijk dat zij de twee artikelen aan ons hebben afgestaan.

H E T G E V E C H T M E T E R A S M U S

hans redeker

"Een ding betreur ik: dat u mijn mening over Erasmus zonder twijfel te ongunstig gezind zult vinden. Ik kon hem alleen weergeven zoals ik hem zag, toch ben ik nog steeds bereid toe te geven dat, misschien, na alles wat erover is gezegd uw meer sympathiserend oordeel het meer juiste moet zijn, omdat het gebaseerd is op de kennis en de liefde van een levenswerk." Dat schreef Huizinga maart 1924 in de opdracht van zijn boek over Erasmus aan P.S. en H.M. Allen, de grote Erasmusspecialisten en uitgevers van diens brieven, "Opus Epistolarum Erasmi".

Hij voegde er bij de ongeveer gelijktijdige uitgave van deze monografie in het Nederlands in 1924 bij Tjeenk Willink aan toe, dat hij het boek voor de reeks Great Hollanders (New York en Londen, Charles Scribner's Sons) op uitnodiging van Edward Bok in Philadelphia had geschreven,

meer als een voorstudie voor dieper gaande onderzoekingen over Erasmus en zijn tijd. En hij besluit: "Bovendien kreeg ik thans de gelegenheid, op tal van punten, waar mij de uitdrukking te scherp schoon, een lichte wijziging aan te brengen. Wie deze uitgave met de Engelsche vergelijken wilde, zou in de hier volgende vladzijden mijn beoordeling van onzen grooten landgenoot een bijna onmerkbaaren graad verzaacht vinden."

Het zijn de woorden van een man, die als auteur van het vijf jaar eerder verschenen *Herfsttij der Middeleeuwen* internationaal een zeldzaam groot prestige zou verwerven, maar die als mens zijn eigen gevecht had te leveren met Erasmus, niet als een van de meest briljante belichamingen, zo niet de meest briljante, van de overgang van de Middeleeuwen naar een nieuwe tijd, maar als het "mannetje", in diens tijd al ongrijpbaar achter de letterkundige en humanist. Er is sindsdien bijna een halve eeuw verstreken, en in het werk van Willehad Paul Eckert, *Erasmus von Rotterdam, Werk und Wirkung*, in 1967 bij Wienand-Verlag in Keulen verschenen, speelt Huizinga's essay nog maar een betrekkelijk kleine rol.

"Nog Jan Huizinga", heet het daar, "maakt onderscheid tussen de kleine Erasmus, de menselijk falende, en de grote Erasmus, de meester van de pen. In het meer recente onderzoek wordt Erasmus rechtvaardiger beoordeeld." Dat geldt dan met name studies van Joseph Lortz (*Geschichte der Kirche*, Münster 1964), Richard Newald (in *Probleme und Gestalten des deutschen Humanismus*, Berlijn 1963) en Joseph Leclerc (*Geschiedenis van de godsdienstvrijheid in de tijd der reformatie*, Parijs 1955).

We zouden er allang Stefan Zweig aan kunnen toevoegen, die in 1934, een jaar voor zijn vertrek uit Oostenrijk om wereldburger te worden, in zijn klein, meer journalistiek dan wetenschappelijk essay over *Triumph und Tragik des Erasmus von Rotterdam* meer affiniteit met en begrip voor de ware kwaliteiten van Erasmus aan de dag legde dan de meeste auteurs uit de onafzienbare Erasmus-literatuur bij elkaar.

Huizinga en Erasmus, het moet een botsing tussen twee kontrasterende persoonlijkheden zijn geweest, en het boekje, dat nooit meer dan de voorlopige schets is gebleven van de dieper gravende studie, die Huizinga in het hoofd had, legt daar op bijna elke bladzijde getuigenis van af. Desondanks staat het als een van Huizinga's meest briljante kleinere werken vermeld en geeft het een beeld van de persoonlijkheid van de "prins der humanisten", waarvan de invloed nog tot op vandaag doorwerkt, getuige onder meer de rol van Erasmus in *Reconstructie van Schat en Mulisch c.s.*

Wij landgenoten.

Het werkt na bijna een halve eeuw bijna ardevenlijk, hoe Huizinga in zijn streven naar objectiviteit telkens weer bezig is, Erasmus tegen zichzelf in bescherming te nemen, de negatieve oordelen over karakter en moraal te relativieren, af te zwakken, te vergoelijken. Wat hij hem onder meer kwalijk neemt is het negatieve, vaak hatelijke oordeel over zijn Hol-

Tijdschrift
voor Geschiedenis

Het Tijdschrift voor Geschiedenis is een Nederlands wetenschappelijk tijdschrift dat in de ruimste zin van het woord zich bezig houdt met alle perioden van de geschiedenis binnen en buiten Europa. Behalve voor de vakspecialist is de inhoud ook bestemd voor leraren en studenten geschiedenis, die in de rijk gevarieerde inhoud van elk nummer zeker een of meer artikelen van hun gading zullen vinden.

De redactie bestaat uit:

Prof. dr. A.Th. van Deursen, Drs. J.A.F. de Jongste, Prof. dr. C. van de Kieft, Prof. dr. W. Prevenier, Prof. dr. I. Schöffe, Prof. dr. E. Scholliers, Prof. dr. R. de Schryver, Prof. dr. E.H. Stolte.

Abonnementsprijzen per 1 januari 1972:
gewone abonnementen f 40.- per jaargang
studentenabonnementen f 27,50 per jaargang

WNI

Wolters - Noordhoff

het
is
maar
dat
je
het
weet.....

SO STANDAARD BOEKHANDEL

ZWANESTRAAT 41-43 GRONINGEN TELEFOON 126749

landse geboorteland en de milieus van zijn jeugd in Gouda, een oordeel, waarvan hij dan ook de oprechtheid in twijfel trekt, zoals hij meer in het algemeen aan de oprechtheid van Erasmus twijfelt (maar hem dan weer gunstig beoordeelt in vergelijking met andere humanisten).

Zo is dit dan de mens Huizinga ten voeten uit: "Mij landgenoten van den Rotterdammer verdiepen ons onwillekeurig in de gedachte, wat een talent als Erasmus, met zijn opmerkingsgave, zijn fijnheid van uitdrukking, zijn verve en rijkdom, voor de Nederlandsche literatuur zou kunnen zijn geweest. Denk U de Colloquia in het sappige Nederlands der zestiende eeuw geschreven!" Het is de mens Huizinga, want de historicus weet drommels goed, dat juist dat Latijn als voertaal essentieel is voor het humanisme, waarvoor Erasmus vecht, en voor het internationalisme, dat daarmee onverbrekkelijk verbonden was, een wereldrepubliek der letteren, der "bonae litterae", vooruitlopend op alle latere gedachten aan een wereldrevolutie.

Alle hypothesen omtrent het laffe, besluitloze, schipperende en niet kiezende van Erasmus tussen Rome en Luther laten zich uiteindelijk herleiden tot het onbegrip voor de niet alleen in zijn ogen reële kansen van een humanistische "revolutie" binnen de kerk van Rome, mits niet bedreigd door een polarisatie, als door Luther toeggebracht. Een dergelijke doorbraak zou zich weliswaar elitair binnen de hogere kringen van intellect, geestelijkheid en politieke machten afspelen, maar een andere, naar huidige opvattingen sociale revolutie zat er beslist niet in en werd zeker niet voorgestaan door een Luther, die zich tegen de opstandige boeren in de armen van het Junkertum wierp.

Het is typerend voor Erasmus, dat de felle haat jegens hem, in eigen tijd zowel bij de Katholieke Kerk als bij de Protestanten, in de eeuwen daarna is blijven bestaan als een overwegend negatief oordeel van beide kanten, waarbij een breuk werd gesticht tussen de mens en diens motieven en zijn werk als letterkundige en classicus. De ideologische en ethische grondslagen van het humanisme kwamen daarbij tekort. Het is even typerend voor de historische positie van de historicus Huizinga, dat hij in zijn beeld van Erasmus bij die negatieve beoordeling is blijven staan.

Maar het boeiende bij herlezing blijkt dan de spanning te zijn, welke telkens aan de dag treedt tussen de historicus, die eigenlijk al verder is, en de enigszins rechtlijnige, traditioneel moralistische Hollander in Huizinga, vechtend tegen zijn eigen aversies. Erasmus irriteert hem in menselijk opzicht. Maar het staat hem niet in de weg, en daarin herkennen wij het formaat van Huizinga, om uiterst lucide bladzijden te schrijven over hem in feite vreemde aspecten van Erasmus, zoals diens speelsheid en relativisme, zijn internationalisme als een wereldburger van de geest, overal en tegelijk nergens thuis en vertrouwd. Het zou hem bovendien waarschijnlijk deugd hebben gedaan te weten, dat de laatste woorden van Erasmus in zijn eigen moerstaal waren.